การสวมบทบาทนางรจนาในละครเรื่องสังข์ทอง กรณีศึกษา: รองศาสตราจารย์ ดร.ศุภชัย จันทร์สุวรรณ์

Playing the Role of Rojjana in the Drama Sangthong Case Study: Associate Professor Dr.Supachai Chansuwan.

Received: 5 April 2022
Revised: 2 May 2022
Accepted: 7 May 2022

กัณฑ์กรพัชญ์ สุทธิพร[1] และมาลินี อาชายุทธการ[2]
Kankornpatch Suttipron[1] and Malinee Achayutthakan[2]
[1]นิสิต หลักสูตรศิลปศาสตรมหาบัณฑิต คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
[2]อาจารย์ คณะศิลปกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย
[1]Master Student of Art Faculty of Fine and Applied Art Chulalongkorn University
[2]Lecturer from the Faculty of Fine and Applied Art Chulalongkorn University
Corresponding Author Email: 6380001035@student.ac.th

บทคัดย่อ

บทความวิชาการเรื่องการสวมบทบาทนางรจนาในละครเรื่องสังข์ทอง กรณีศึกษา: รองศาสตราจารย์ ดร.ศุภชัย จันทร์สุวรรณ์ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาวิธีการสวมบทบาทนางรจนา ที่ใช้ผู้ชายแสดงตามละครนอกแบบหลวง โดยมุ่งเน้นให้เห็นถึงความสำคัญของแนวคิดและวิธีการที่ใช้ในการสวมบทบาทตัวนางของรองศาสตราจารย์ ดร.ศุภชัย จันทร์สุวรรณ์ โดยศึกษาข้อมูลจากเอกสาร งานวิจัยที่เกี่ยวข้อง การสัมภาษณ์กลุ่มตัวอย่าง โดยมีการสัมภาษณ์ผู้ให้ข้อมูล ได้แก่ ผู้เชี่ยวชาญด้านนาฏศิลป์ไทย จำนวน 5 คน จากการศึกษาพบว่า รองศาสตราจารย์ ดร.ศุภชัย จันทร์สุวรรณ์ ได้ทำการฝึกหัดการรำรูปแบบของละครนาง โดยเริ่มจากการรำเพลงช้า-เพลงเร็ว แม่บทเล็ก-แม่บทใหญ่ เรียนรู้ท่านาฏยศัพท์ของตัวนาง รวมถึงการรำตีบท จากนั้นได้ทำการศึกษาวรรณกรรมเรื่องสังข์ทอง จากบทพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 เพื่อให้ทราบถึงความเป็นมาของตัวละคร นิสัยตัวละครนางรจนา อย่างลึกซึ้ง มีการปรับโครงสร้างของกระบวนท่ารำเพื่อให้เหมาะสมกับตัวละครนางรจนา ประกอบด้วย การใช้ศีรษะและใบหน้าให้ดูสง่า ลำตัวและไหล่ตั้งตัวตรงเพื่อความสง่างามของตัวละคร แขนและมือใช้เทคนิคการปรับตำแหน่งของการจัดวางท่ารำเพื่อให้เหมาะสมกับสรีระของนักแสดง ใช้เท้าในรูปแบบการปฏิบัติท่ารำของตัวนาง โดยจะเคลื่อนที่ไม่เร็วจนเกินไป การใช้อารมณ์ และสีหน้าเปลี่ยนแปลงตามบทในช่วงในแต่ละช่วงการแสดงนั้น ๆ ได้แก่ อารมณ์รัก อารมณ์เศร้า อารมณ์ประชดประชัน อารมณ์โกรธ นับเป็นสิ่งที่ช่วยให้เกิดอรรถรสในการชมละครจากผู้ชม

คำสำคัญ: การสวมบทบาท, นางเอก, นางรจนา

Abstract

The academic article Playing the Role of Rojjana in the drama Sangthong Case Study: Associate Professor Dr. Supachai Chansuwan to study a way to play the role of Rojjana acted by a male performer in non-royal dramas, focusing on the importance of the concepts and methods used to play her role of Associate Professor Dr. Supachai Chansuwan. Data were collected from analyzing related documents and research papers and interviewing sample groups. The samples included thai dance specialist 5 personnel. The study results indicated that Associate Professor Dr. Supachai Chansuwan initially practiced the dance of her plays, starting with slow-fast dances, small masters, and big masters, learning her adjectives, as well as performing interpretations. He then studied the literature of Sangthong from the king's chapter to know the history of the character. The

character is deeply manipulated, the structure of the dance process is adapted to suit the Rojjana character. It consists of using the head and face to look elegant, torso and shoulders upright for character elegance, arms and hands using techniques to adjust the positioning of the dance positioning to suit the actress' physique, using the feet to perform her dance moves, not moving too fast. The use of emotions and facial expressions changes according to the script during each performance period, including love emotions, sad emotions, sarcastic emotions, and anger.

Keywords: Roleplay, Heroine, Rojjana

บทนำ

คำว่า “ตัวนาง” เป็นการเรียกแทนสัญลักษณ์ของผู้หญิงในการแสดงนาฏกรรมประเภทต่าง ๆ เป็นการแสดงออกทั้งรูปลักษณ์ภายนอก กิริยาท่าทาง และอารมณ์ความรู้สึกนึกคิด บทบาทตัวนาง ยังพบอยู่ในนาฏกรรมนานาชาติทุกชนิด ในภาพของสตรีเพศสอดแทรกอยู่ในวัฒนธรรมการละคร โดยผู้สวมบทบาทของตัวนางในนาฏกรรมนั้น มิได้มีเฉพาะสตรีเพศเท่านั้น แต่ยังมีการใช้ผู้ชายในการสวมบทบาทตัวนาง ด้วยความเชื่อ ค่านิยมของสังคมตามยุคก่อนที่ต่างกันออกไป มีการใช้ผู้ชายแสดงบทบาทผู้หญิงอยู่ในหลาย ๆ ประเทศ อาทิ การแสดงกถักฬิ ประเทศอินเดีย การแสดงอุปรากรจีน (จิ้ว) ประเทศจีน การแสดงละครโน ละครคาบูกิ ประเทศญี่ปุ่น การแสดงละครโดย่า ประเทศอินโดนีเซีย “ตัวนาง” ในทางนาฏยศิลป์ไทย เป็นคำที่ใช้เรียกนักแสดงที่รับบทเป็นผู้หญิง คู่กับนักแสดงในบทบาทของผู้ชายที่เรียกว่า “ตัวพระ” ตัวนางในละครไทยแบ่งออกเป็นจำพวกใหญ่ ๆ ได้แก่ นางเอก นางรอง นางพี่เลี้ยง นางกำนัล และนางร้าย ตัวนางเหล่านี้ทุกตัวย่อมมีความสำคัญในการดำเนินเรื่อง บ้างก็เป็นผู้จุดชนวนของเรื่องราว บ้างก็เป็นผู้สร้างปมความขัดแย้งให้กับละคร บ้างก็เป็นผู้ช่วยชูรสชาติให้ละครมีสีสันชวนติดตามมากยิ่งขึ้น ละครทุกเรื่องจำเป็นต้องมีตัวนางเอกเป็นตัวละครหลัก อันเป็นจุดเริ่มต้นของการดำเนินเรื่องราวของละคร (ผุสดี หลิมสกุล, 2555, น.1) อาจใช้ผู้หญิงหรือผู้ชายในการสวมบทบาทขึ้นอยู่กับบริบทต่าง ๆ ที่ต้องการนำเสนอการแสดง

นางผู้ชาย เป็นการสวมบทบาทตัวละครสัญลักษณ์แห่งสรีเพศอย่างหนึ่ง ที่ถูกถ่ายทอดสู่สายตาผู้ชม แสดงโดยผู้ชาย บทบาทตัวนางผู้ชายในนาฏกรรมไทยพบได้ในการแสดงประเภทต่าง ๆ ได้แก่ โขน ละครใน ลิเก ละครเสภา และละครนอกในปัจจุบัน โดยเหตุผลแห่งการใช้ผู้ชายสวมบทบาทตัวนางของนาฏกรรมไทยนั้น อาจเกิดขึ้นจากหลายบริบท ในสังคมยุสมัยต่าง ๆ ได้แก่ กฎหมายการห้ามมีละครผู้หญิงอย่างในราชสำนัก และจารีตความเชื่อทางสังคมในยุคสมัยนั้น ๆ ด้วยเหตุนี้ ทำให้ตัวนางผู้ชาย เป็นหนึ่งกลไกลของนาฏกรรมในอดีตที่มีการสืบทอดกันมาอย่างยาวนาน แต่ด้วยยุคสมัยและค่านิยมทางสังคมรวมถึงมุมมองที่เปลี่ยนไปทำให้ปัจจุบันการสืบทอดบทบาทตัวนางผู้ชาย จึงเป็นในแง่มุมของการอนุรักษ์และสนองความต้องการให้กับผู้ชม เพื่อสร้างความสนุกสนาน และความชื่นชมในกลุ่มผู้ชม ไม่ใช่เพราะกฎหมายหรือจารีตความเชื่อดังในอดีต

การแสดงเรื่องสังข์ทอง ตอนเลือกคู่-หาปลาของกรมศิลปากร เป็นการแสดงละครนอกแบบหลวงที่ได้รับการสืบทอดการแสดงโดยตรงมาแต่ครั้งละครหลวงในรัชกาลที่ 2 ผ่านครูอาจารย์ที่เป็นศิษย์จากสำนักต่าง ๆ ที่ร่วมกันถ่ายทอดองค์ความรู้ให้กับกรมศิลปากร ได้จัดการแสดงขึ้นครั้งแรก ณ โรงละคอนศิลปากร (โรงละครเดิม) ในปี พ.ศ. 2497 จนถึงปัจจุบันก็ยังได้รับความนิยมนำมาจัดแสดงหลายครั้ง ด้วยเป็นตอนที่เนื้อหามีความสนุกสนาน มีแบบแผน จารีตและชั้นเชิงในการแสดงที่ยึดถือสืบทอดต่อกันมา (ธันธวัช ปิ่นทอง, 2563, น.3) ในยุคสมัยของนายเสรี หวังในธรรม ได้มีการฟื้นฟูการนำผู้ชายมาแสดงในบทบาทตัวนาง และประสบความสำเร็จ เป็นที่นิยมของผู้ชม ผู้แสดงหนึ่งในนั้นคือรองศาสตราจารย์ ดร.ศุภชัย จันทร์สุวรรณ์ ถือว่าเป็นผู้มีความสามารถและคุณูปการต่อนาฏกรรมไทยอย่างมาก จนได้รับตำแหน่งศิลปินแห่งชาติ ความสามารถด้านการเล่นละครของท่านเป็นที่ประจักษ์ต่อสายตาผู้ชมที่ไม่ว่าจะสวมบทบาทอะไรก็สามารถทำให้ผู้ชม ซาบซึ้งและเข้าถึงบทบาทได้อย่างดี บทบาทพระเอก

ก็ถ่ายทอดได้อย่างสมบทบาท หรือบทบาทนางเอกก็สามารถแสดงได้อย่างสมจริง บทบาทสำคัญคือนางรจนาที่ชวนน่าหลงใหลในตอนเลือกคู่ และมีความเกรี้ยวกราดในตอนหาปลา

ดังนั้น จากการศึกษาการสวมบทบาทนางเอกในการแสดงละครนอกและการแสดงละครนอกแบบหลวง โดยใช้ผู้ชายเป็นผู้สวมบทบาทการแสดง ในปัจจุบันพบศิลปินอยู่มากที่ได้รับบทบาทการ รองศาสตราจารย์ ดร.ศุภชัย จันทร์สุวรรณ์ ศิลปินแห่งชาติ สาขาศิลปะการแสดง (นาฏศิลป์ไทย) เป็นผู้ที่มีประสบการณ์ในการแสดงละครของสำนักการสังคีต กรมศิลปากร กว่า 20 ปี ได้รับบทบาทการแสดงเป็นนางเอกในละครนอก อีกทั้ง ยังเป็นผู้ถ่ายทอดท่ารำในบทบาทการแสดงของตัวนางเอกให้กับศิลปินและนักศึกษาอย่างมากมายบทบาทที่สำคัญของการแสดงตัวนางเอกคือ นางรจนาเรื่องสังข์ทอง จึงเห็นว่าสมควรที่จะศึกษาและวิเคราะห์วิธีการสวมบทบาทตัวนางรจนาของรองศาสตราจารย์ ดร.ศุภชัย จันทร์สุวรรณ์ เพื่อให้เกิดองค์ความรู้ และเป็นแนวทางในการสวมบทบาทการแสดงตัวนางเอก วิธีการเข้าถึงอารมณ์ รวมถึงการสวมบทบาทตัวนางของการแสดงในรูปแบบอื่น ๆ และเพื่อเป็นประโยชน์ในการศึกษาทางนาฏกรรมไทย

บทวิเคราะห์

1. บทบาทการแสดงของรองศาสตราจารย์ ดร.ศุภชัย จันทร์สุวรรณ์

รองศาสตราจารย์ ดร.ศุภชัย จันทร์สุวรรณ์ เป็นผู้ที่มีความสามารถในการแสดงโขน-ละคร ทั้งบทบาทของตัวพระและตัวนาง โดยผู้วิจัยได้แบ่งบทบาทที่สำคัญในการแสดงของรองศาสตราจารย์ ดร.ศุภชัย จันทร์สุวรรณ์ คือ 1. บทบาทตัวพระ อาทิ แสดงเป็นพระรามในเรื่องรามเกียรติ์ แสดงเป็นพระสังข์ ในเรื่องสังข์ทอง แสดงเป็นพระราม พระลักษณ์ในเรื่องรามเกียรติ์ แสดงเป็นสมิงนครอินทร์ในเรื่องราชาธิราชแสดงเป็นพระลอในเรื่องพระลอ แสดงเป็นอิเหนาในเรื่องอิเหนา (แต่งกายแบบชวา) แสดงเป็นสุวรรณหงส์ในเรื่องสุวรรณหงส์ แสดงเป็นมหาชนกในเรื่องพระมหาชนก แสดงเป็นขุนแผนในเรื่องขุนช้างขุนแผน แสดงเป็นมังตรา ในเรื่องผู้ชนะสิบทิศ 2. บทบาทตัวนาง อาทิ แสดงเป็นนางจันทน์ในเรื่องพระร่วง แสดงเป็นนางจันทน์สุดาในเรื่องคาวี แสดงเป็นเกศสุริยงในเรื่องสุวรรณหงส์ แสดงเป็นยอพระกลิ่นในเรื่องมณีพิชัย แสดงเป็นเบญกายในเรื่องรามเกียรติ์ แสดงเป็นรจนาในเรื่องสังข์ทอง เป็นต้น

รองศาสตราจารย์ ดร.ศุภชัย จันทร์สุวรรณ์ เกิดเมื่อ วันเสาร์ที่ 31 กรกฎาคม พ.ศ. 2498 เป็นบุตรของนายสำเภา จันทร์สุวรรณ์ และนางเพียร จันทร์สุวรรณ์ ในวัยเยาว์ รองศาสตราจารย์ ดร.ศุภชัย จันทร์สุวรรณ์ ได้แรงบันดาลใจจากความประทับใจจากการแสดงของศิลปินโขนและละคร กอปรกับนโยบายสนับสนุนการเรียนนาฏศิลป์นอกเวลาของโรงเรียน ทำให้ได้แสดงความสามารถทางนาฏศิลป์มาตั้งแต่ชั้นประถมศึกษา และได้ศึกษาต่อด้านนาฏศิลป์และเป็นนักแสดงของกรมศิลปากรควบคู่กันไป พ.ศ. 2526 จบระดับปริญญาตรี วิชาเอกนาฏศิลป์ไทย (โขนพระ) วิทยาลัยเทคโนโลยีและอาชีวศึกษา (มหาวิทยาลัยเทคโนโลยีราชมงคลธัญบุรี) พ.ศ. 2538 จบระดับปริญญาโท ครุศาสตร์มหาบัณฑิต สาขาพื้นฐานการศึกษาจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย พ.ศ. 2548 จบระดับปริญญาเอก ศิลปศาสตรดุษฎีมหาบัณฑิต สาขานาฏยศิลป์ไทย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย และในปัจจุบัน เป็นผู้เชี่ยวชาญนาฏศิลป์ไทย (โขนพระ) สถาบันบัณฑิตพัฒนศิลป์

จากบทบาทการแสดงของรองศาสตราจารย์ ดร.ศุภชัย จันทร์สุวรรณ์ ผู้เขียนเล็งเห็นถึงความสำคัญของตัวละครนางรจนาจากละครเรื่องสังข์ทอง เนื่องจากเป็นตัวละครนางและเป็นนางเอก แต่ใช้ผู้ชายในการรับบทบาทการแสดง จึงนำมาเป็นกรณีศึกษาวิเคราะห์ข้อมูลในประเด็นการสวมบทบาทการแสดงเป็นผู้หญิงในการแสดงละครเรื่องสังข์ทอง (บทบาทนางรจนา) วิธีการเข้าถึงอารมณ์ของตัวละคร รวมถึงการสวมบทบาทตัวนางในละครประเภทต่าง ๆ

2. การสวมบทบาทนางรจนาในละครเรื่องสังข์ทองของรองศาสตราจารย์ ดร.ศุภชัย จันทร์สุวรรณ์

การสวมบทบาทการแสดงเพื่อให้เกิดความสมจริง ผู้แสดงต้องเข้าใจลักษณะของตัวละคร บุคลิกนิสัยตัวละคร ความเป็นมาของตัวละคร ซึ่งในการสวมบทบาทนางรจนาในละครเรื่องสังข์ทอง ต้องศึกษาตัวละครให้ลึกซึ้ง เพื่อให้เกิดความเข้าใจในภูมิหลังทั้งในวรรณกรรมเรื่องสังข์ทอง พระราชนิพนธ์ในรัชกาลที่ 2 และบทละครสำหรับการแสดง

2.1 บุคลิกลักษณะของนางรจนา บุคลิกลักษณะเฉพาะของนางรจนา คือ เป็นหญิงสาวที่มีรูปร่างหน้าตาและผิวพรรณสวยงาม เป็นผู้หญิงอบรมบ่มนิสัยความเป็นกุลสตรีที่ดีงาม ดังเห็นได้จากการแสดงความรู้สึกละอายต่อการทำผิดวิสัยของผู้หญิงที่จะต้องไปเลือกผู้ชายมาเป็นคู่ครอง เป็นผู้ที่มีปฏิภาณไหวพริบดี มีคารมดี รู้จักการใช้คำพูดเพื่อสถานการณ์ ดังจะเห็นได้จากการที่นางถูกบังอกคับให้เลือกคู่ แต่นางไม่รู้สึกพอใจผู้ใด จึงไม่เลือก ขัดคำสั่งพระบิดาแต่นางรู้จักการใช้คำพูดให้ผู้ฟังรู้สึกดี นางรจนาเป็นผู้ที่มีจิตใจเด็ดเดี่ยว มีความรักสามีด้วยรักเดียวใจเดียว เป็นผู้ที่มีนิสัยไม่ยอมคน ดังจะเห็นได้จากบทกลอนตอนที่นางรจนา ตอบประชดประชันกับพี่นางทั้งหกโดยมิได้เกรง เป็นผู้มีความกตัญญูรู้คุณบิดามารดา ไม่คิดผูกจิตเคืองแค้นอาคาตพยาบาทที่ขับไล่ตนเองออกจากวังต้องมาลำบากนอกไร่ปลาย (ธันธวัช ปิ่นทอง, จินตนา สายทองคำ และอัควิทย์ เรืองรอง, 2564, น.200) ชีวิตของนางในวรรณคดีรจนาจึงนับเป็นอีกแบบอย่างหนึ่งของผู้หญิงที่มีจุดมุ่งหมายของตนเอง และมีจิตใจเข้มแข็งอดทนในการต่อสู้เพื่อบรรลุถึงจุดมุ่งหมายนั้นอย่างน่ายกย่อง ซึ่งเห็นได้จากการเสี่ยงเลือกเจ้าเงาะเป็นสวามี ในขณะเดียวกัน หญิงสาวอย่างรจนาก็เป็นศัตรูที่น่ากลัวที่อาฆาตพยาบาทของนาง แม้แต่พี่สาวร่วมสายเลือดสร้างความไม่พอใจไว้ให้นางยังผูกใจเจ็บหาทางแก้แค้นเอาคืน แล้วหากคนอื่นตั้งตัวเป็นคู่อริด้วย จะไม่ถูกนางตอบแทนหนักกว่านี้หรือ อย่างไรก็ตามเรื่องราวของนางรจนาก็จบลงด้วยความสุข เพราะความอดทนมั่นคงของนางนั่นเอง (มาลัย จุฑารัตน์, 2561, น.38)

รองศาสตราจารย์ ดร.ศุภชัย จันทร์สุวรรณ์ ได้กล่าวถึงบุคลิก นางรจนาว่า นางรจนามีลักษณะที่เป็นนางกษัตริย์แต่บุคลิกนั้นไม่ได้เรียบร้อยเพียงอย่างเดียว ในขณะเดียวกันก็มีอารมณ์นิสัยอย่างปุถุชนตามแบบสตรีสามัญชนทั่วไป มีการโต้เถียงกัน แต่ยังคงมีลักษณะที่ท่าทางในการเป็นนางกษัตริย์ ดังนั้นกล่าวได้ว่านางรจนาเป็นตัวละครที่มีหลายบุคลิกและหลากอารมณ์ที่อยู่ใน ตัวละครอันเป็นอรรถรสที่เพิ่มความสนุกสนานให้กับเนื้อเรื่อง (ศุภชัย จันทร์สุวรรณ์, สัมภาษณ์ วันที่ 16 กุมภาพันธ์ 2564)

2.2 การคัดเลือกผู้แสดงบทบาทนางรจนาในละครเรื่องสังข์ทอง พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 แนวคิดการคัดเลือกรูปร่างที่เหมาะสมของนาฏยศิลปิน ในหนังสือเรื่อง นาฏยศิลป์ หลักกายวิภาคและการเคลื่อนไหว สรุปได้ว่า แนวคิดการคัดเลือกรูปร่างที่เหมาะสมในทางนาฏยศิลป์อยู่ภายใต้กรอบของบุคลิกตัวละคร 4 ประเภท ได้แก่ พระ นาง ยักษ์ ลิง เป็นหลักซึ่งการคัดสรรเด็กที่จะรับบทตัวละครหลักอย่างเช่น พระหรือนาง ใบหน้าทั่วไปจะต้องเรียบและขาวเหมือนไข่ปอก มีทุกส่วนของใบหน้ารับกันได้อย่างดี ขั้นต่อมาครูผู้ใหญ่จะตรวจที่ลำคอซึ่งมีช่วงที่คอระหง ไม่พิการ หัวไหล่จะต้องผึ่งผายต้องเป็นคนไหล่ลาด อกไม่แอ่นจนเกินไป ลำตัวกลมสมส่วน แขนจะต้องไม่สั้นหรือยาวจนเกินไป แขน คอ ต้องมีสัดส่วนที่รับกับลำตัวและขา แต่ละนิ้วจะต้องยาวสั้นได้ระเบียบ เมื่อจับดูแล้ว ถ้านิ้วตกท้องนาคได้ยิ่งดี คือนิ้วในระหว่างข้อที่ 2 จะอ่อนและแอ่นออกมา ในลำดับต่อมาจะมีการพิจารณาดูรูปขาทั้งสองข้างต้องไม่คดไม่โก่ง เมื่อเวลายืนขาทั้งสองข้างต้องชิดกัน นิ้วเท้าเรียง ได้ระดับ ผู้แสดงบทบาทตัวนางควรเป็นผู้ที่มีใบหน้ารูปไข่หรือใบหน้ากลม รูปร่างทั้งหมดดูแช่มช้อย มือและแขนอ่อน ดัดง่าย หน้าผากไม่ควรกว้างจนเกินไปและเป็นผู้ที่มีปฏิภาณไหวพริบที่ดี (ศิริมงคล นาฏยกุล, 2551, น.15)

จากข้อมูลดังกล่าวผู้วิจัยเห็นว่ามีความสำคัญต่อการเชื่อมโยงถึงประเด็น การคัดเลือกตัวเอกและนางเอก โดยนักแสดงตัวเอกจำเป็นต้องเป็นผู้ที่มีความสามารถและความเหมาะสมกับตัวละครที่ตนได้รวมถึงลักษณะ นิสัยของตัวละครตามบทบาทนั้น ๆ ผุสดี หลิมสกุล อธิบายถึงการคัดเลือกตัวเอกและนางเอก ในหนังสือ รำเดี่ยวแบบมาตรฐาน ตัวนาง สรุปได้ว่า องค์ประกอบสำคัญในการคัดเลือกตัวเอกและนางเอก มี 3 ประการ ได้แก่ การคัดเลือกตัวเอกและนางเอก มีองค์ประกอบสำคัญในการคัดเลือก ดังนี้ 1) รูปร่างหน้าตาตัวนางเอกของเรื่อง จำเป็นที่จะต้องเลือกรูปร่างหน้าตาให้งดงามเหมาะสม เนื่องจากบทนางเอกถือเป็น “เพชร

งามประดับละคร” ดังนั้น ผู้ชมมักจะจับตามองความงามทั้งรูปร่างหน้าตาและทรวดทรงของ นางเอกเป็นสำคัญ โดยเฉพาะอย่างยิ่งละครใน นางเอกจะต้องมีความสวยงามและรูปร่างสันทัด แขนขาเรียว ยาว ไม่โก่ง ลำตัวช่วงบนไม่สั้น คอยาว หน้าผากกว้าง ใบหน้ากลมแป้นหรือรูปไข่ ตาดำจมูกโด่ง ปากเรียว ได้รูป ผิวขาวและแลดูอ่อนเยาว์กว่าพระเอก สำหรับนางตัวเอกอื่น ๆ ถ้ามีบทคู่กับพระเอก จำเป็นต้อง เลือกหน้าตาให้สวยสมกับเป็นคู่รำของพระเอก เพื่อเพิ่มความรู้สึกให้ผู้ชมในการติดตามชมด้วย 2) ฝีมือและความสามารถ สุนทรียรสของละครจะบังเกิดขึ้นได้ เมื่อมีความงามของตัวละครควบคู่กับฝีมือในการแสดงบทบาท ในบทของตัวละครเอกจำเป็นอย่างยิ่งที่ผู้แสดงจะต้องมีฝีมือในการร่ายรำตามบทบาทนั้น ๆ ด้วยความเชี่ยวชาญ และของท่ารำพื้นฐานที่ดีประกอบกับลีลาท่าทางที่นุ่มนวล อ่อนช้อย มีจังหวะจะโคนที่แม่นยำ จะช่วยส่งเสริมบทบาทของนางเอกและตัวเอกให้เด่นขึ้นอย่างรวดเร็ว ในบางครั้งบทบาทของตัวละครบางตัวจะต้องใช้ความสามารถในการร่ายรำขั้นสูง ดังนั้น ฝีมือในการร่ายรำจึงเป็นสิ่งที่ถูกหยิบยกขึ้นมาพิจารณาเป็นอันดับแรกก่อนรูปร่างหน้าตา 3) บุคลิกและอุปนิสัย บุคลิกและอุปนิสัยของตัวละครที่แสดงออกได้งดงามสมจริงนั้น ขึ้นอยู่กับบุคลิกและอุปนิสัยที่แท้จริง ของผู้แสดงเป็นสำคัญ ดังนั้น การคัดเลือกตัวแสดงจำเป็นต้องคัดเลือกผู้แสดงที่มีอุปนิสัยใจคอให้ตรงกับ บทบาทของตัวละครในเรื่อง ซึ่งจะทำให้ผู้แสดงสามารถแสดงได้โดยไม่ขัดเขินและ เหนียมอาย แม้ว่าละครนั้นผู้แสดงสามารถแสร้งทำได้ แต่หากบทบาทที่ได้รับขัดแย้งกับบุคลิกลักษณะและนิสัยของผู้แสดงโดยสิ้นเชิงแล้ว การแสร้งทำตามบทบาทอาจส่งผลต่อการชมละคร โดยที่ผู้ชมอาจไม่ได้รับอรรถรสเท่าที่ควร อีกทั้งการแสดงนั้นอาจดูไม่กลมกลืนสมจริงตามธรรมชาติ ยกตัวอย่างบทของนางกษัตริย์ เช่น นางบุษบา นางสีดา นาง วิยะดา ฯลฯ จะต้องมีบุคลิกที่แลดูภูมิฐานสมเป็นนางกษัตริย์ ผู้แสดงที่ได้รับบทเหล่านี้ต้องเป็นผู้ที่นุ่มนวล เรียบร้อยและสวยสง่าด้วย (ผุสดี หลิมสกุล, 2555, น.3) หลังจากได้รับการฝึกหัดแล้วครูผู้สอนจะทำการคัดเลือกอีกครั้งหนึ่งว่าผู้เรียนแต่ละคนเหมาะสมจะได้รับบทบาทอะไรเล่นละครประเภทไหนเช่นผู้ที่มีจริตกริยาในการรำนุ่มนวล อ่อนหวานมีจริตลีลา จะรับบทนางเอกละคร ผู้ที่มีจริตกริยารำอย่างสง่างาม นิ่ง ไม่ชมดชม้อยมากจะได้รับการคัดเลือกเป็นนางโขน ผู้ที่มีจริตในการรำที่ไม่นิ่ง กระโดกกระเดก มีไหวพริบปฏิภาณจะได้รับคัดเลือกให้เล่นบทนางตลาด แล้วจึงฝึกพื้นฐานวิธีการแสดงออกของตัวละครเอกอย่างเฉพาะทาง เพื่อรากฐานที่แข็งแรงสู่การสวมบทบาทตัวละครในตอนต่าง ๆ อย่างประสบความสำเร็จ (ชรินทร์ พรหมรักษ์, สัมภาษณ์ วันที่ 12 มีนาคม 2564)

ในด้านการสวมบทบาทตัวนางเอกโดยใช้ผู้ชายแสดง จะต้องถูกฝึกหัดและมีฝีมือในการรำตัวนาง โดยเริ่มจากได้รับการคัดเลือกจากอาจารย์ผู้สอนจากสรีระและลักษณะที่เหมาะสมตามลักษณะ และนาฏลักษณ์ของตัวนางคือใบหน้ากลมหน้าแป้น รูปร่างสันทัดไม่สูงจนเกินไปแขนขาพอดีไม่ยาวจนเกินไป แล้วจึงได้รับการฝึกหัดให้มีจริตกริยา ท่าทาง อย่างตัวนางละคร มิใช่อย่างผู้หญิง (ศุภชัย จันทร์สุวรรณ์, สัมภาษณ์ วันที่ 16 กุมภาพันธ์ 2564)

1) รูปร่างหน้าตาตัวนางเอก รองศาสตราจารย์ ดร.ศุภชัย จันทร์สุวรรณ์ เป็นผู้ได้รับคัดเลือกให้รับบทนางรจนาในการแสดงละครนอกแบบหลวงของกรมศิลปากร โดยคุณครูเฉลย ศุขะวนิช เล็งเห็นถึงความสามารถและความถนัด ในการรำ และที่สำคัญรองศาสตราจารย์ ดร.ศุภชัย จันทร์สุวรรณ์ เป็นบุคคลที่มีสรีระรูปร่างที่เล็ก แขนขาทีความยาวเรียว คอยาว ใบหน้ากลมแป้น ปากเรียวได้รูป ผิวขาวและแลดูอ่อนเยาว์ ซึ่งตรงตามมาตรฐานกับการเลือกตัวละครของตัวนางเอก หากมีข้อบกพร่อง ต้องใช้วิธีการแก้ไขรูปหน้าจากการแต่งตัวและแต่งหน้า เพื่อให้เกิดความสมบูรณ์ในการรับบทบาทตัวนางเอกหรือนางรจนาในละครเรื่องสังข์ทอง พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2

2) ฝีมือและความสามารถ ในการรับบทบาทการแสดงนางรจนา ซึ่งเป็นตัวละครเอกในเรื่อง สังข์ทอง พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 รองศาสตราจารย์ ดร.ศุภชัย จันทร์สุวรรณ์ ได้รับการฝึกฝนเป็นอย่างหนัก เนื่องจากเป็นนักแสดงโขนพระมาก่อน โดยเริ่มจากการฝึกเพลงช้า-เพลงเร็ว ในการรำละครนาง เพลงแม่บทเล็ก-แม่บทใหญ่ในรูปแบบของตัวนาง เพื่อเป็นพื้นฐานที่สำคัญในการรำละครนาง จากนั้นเริ่มฝึกรำตีบท ซึ่งการรำละครนั้นมักจะเป็นการรำตีบทเป็นสำคัญ การรับการถ่ายทอดและฝึกฝนจากครูผู้สอนตัวนางละคร ได้แก่ ครูประกอบ ประชากุล(ละครหลวงท้ายวัง ในรัชกาลที่ 7) ถ่ายทอดบทนางเกศสุริยงค์แปลง, มโนห์รา

คุณครูเฉลย สุขะวนิช ถ่ายทอดบทบาท รจนา,จันสุดา,ยอพระกลิ่น,มณีรัตนา,ตะเภาแก้ว,ตะเภาทอง คุณครูจำเรียง พุดประดับ(นางจันทร์-นางโขน) ชรินทร์ พรหมรักษ์ กล่าวว่า หลังจากได้รับการฝึกหัดแล้วครูผู้สอนจะทำการคัดเลือกอีกครั้งหนึ่งว่าผู้เรียนแต่ละคนเหมาะสมจะได้รับบทบาทอะไรเล่นละครประเภทไหนเช่นผู้ที่มีจริตกริยาในการรำนุ่มนวล อ่อนหวานมีจริตลีลา จะรับบทนางเอกละคร ผู้ที่มีจริตกริยารำอย่างสง่างาม นิ่ง ไม่ชมดชม้อยมากจะได้รับการคัดเลือกเป็นนางโขน ผู้ที่มีจริตในการรำที่ไม่นิ่งกระโดกกระเดก มีไหวพริบปฏิภาณจะได้รับคัดเลือกให้เล่นบทนางตลาด แล้วจึงฝึกพื้นฐานวิธีการแสดงออกของตัวละครเอกอย่างเฉพาะทาง เพื่อรากฐานที่แข็งแรงสู่การสวมบทบาทตัวละครในตอนต่าง ๆ อย่างประสบความสำเร็จความสำเร็จ (ชรินทร์ พรหมรักษ์, สัมภาษณ์ วันที่ 12 มีนาคม 2564) จากประสบการณ์ที่ได้รับการถ่ายทอดการแสดงบทบาทตัวนางทำให้รองศาสตราจารย์ ดร.ศุภชัย จันทร์สุวรรณ์ เข้าถึงบทบาทตัวนางรจนาในละครเรื่องสังข์ทอง พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 ได้อย่างลึกซึ้ง

3) บุคลิกและอุปนิสัยของผู้แสดง รองศาตราจารย์ ดร.ศุภชัย จันทร์สุวรรณ์ เป็นคนที่มีบุคลิกและอุปนิสัยที่มีความเรียบร้อย สง่างาม มีปฏิภาณไหวพริบดี มีคารมดี สุภาพเรียบร้อยใช้คำพูดได้อย่างถูกกาละเทศะ มีความกตัญญูรู้คุณบิดามารดา บุคลิกดังกล่าวเหมาะกับการได้รับบทบาทเป็นตัวนางเอก เพื่อที่แสดงออกได้งดงามสมจริงตามตัวละครนางรจนา ในละครเรื่องสังข์ทอง พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 ทั้งนี้เพื่อให้ผู้ชมการแสดงได้รับอรรถรสที่มีความสมจริงและไม่ขัดต่อบุคลิกของผู้แสดงอีกด้วย

3. กลวิธีการรำบทบาทนางรจนาของรองศาตราจารย์ ดร.ศุภชัย จันทร์สุวรรณ์

การสวมบทบาทนางรจนา ของรองศาตราจารย์ ดร.ศุภชัย จันทร์สุวรรณ์ มีองค์ประกอบของท่ารำในการแสดงคือ กระบวนท่ารำ รูปแบบกระบวนท่ารำ และโครงสร้างของกระบวนท่ารำ โดยผู้วิจัยได้รับการถ่ายทอดได้ทำการวิเคราะห์ตามรายละเอียดขององค์ประกอบท่ารำ

รูปแบบกระบวนท่ารำ ในกระบวนการรำการสวมบทบาทนางรจนาในละครเรื่องสังข์ทอง พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 ของรองศาตราจารย์ ดร.ศุภชัย จันทร์สุวรรณ์ จะเห็นได้ว่าเป็นการรำในรูปแบบการตีบทตามคำร้อง สามารถแบ่งเป็นประเภทได้ ดังนี้

1) การตีความบทบาทและอุปนิสัยของตัวละคร ในขั้นแรกที่ได้รับบทบาทในการแสดงตัวละครนางรจนา ต้องศึกษาวรรณกรรมเรื่องสังข์ทองบทพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 ตัวละครและอุปนิสัยของนางรจนา เพื่อให้เข้าใจถึงความรู้สึกอย่างลึกซึ้ง

2) การรำตีบทประกอบลีลาท่ารำและอารมณ์ความรู้สึกของตัวละคร นอกเหนือจากการฝึกฝนการรำพื้นฐานของตัวนางแล้ว ต้องศึกษาบทละครที่ได้รับมอบหมายอย่างละเอียด ซึ่งส่วนมากจะเป็นการรำตีบท เพื่อที่จะถ่ายทอดท่ารำได้อย่างมีสุนทรียะในการแสดงและเข้าถึงบทบาทการแสดงของตัวนางได้อย่างดี

โครงสร้างของกระบวนท่ารำ ในการสวมบทบาทนางรจนาในการแสดงละครเรื่องสังข์ทอง พระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 ของรองศาตราจารย์ ดร.ศุภชัย จันทร์สุวรรณ์ มีการปรับโครงสร้างของร่างกายเพื่อให้เหมาะสมกับการรำละครนาง และมีการใช้เทคนิคเฉพาะเพื่อความเหมาะสมในการรับบทบาทของนางเอก สามารถแบ่งโครงสร้างของกระบวนท่ารำได้ ดังนี้

1) การใช้ศีรษะและใบหน้า มีการใช้ การเอียง การกล่อมหน้า การลักคอ ที่เบา เนื่องจากรูปแบบการแสดงบทบาทนางรจนาในละครเรื่องสังข์ทองนี้ เป็นการแสดงในรูปแบบของละครนอกแบบหลวง ลีลาการำจะมีความละเมียดละไมตามแบบละครใน

2) การใช้ลำตัวและไหล่ ต้องตั้งตัวตรงให้ดูสง่างามตามแบบฉบับของตัวละครนางเอกและนางกษัตริย์ ไม่รนราน สำรวมกิริยาให้เรียบร้อย

3) การใช้แขนและมือ การใช้ท่ารำนาฏยศัพท์ ท่าตั้งวง จีบคว่ำ จีบหงาย การงอแขน การตึงแขน การคว่ำมือการแบมือการปาดมือ ตามแบบของตัวนาง และปรับตำแหน่งของแขนให้ลดลงเล็กน้อยเนื่องจากสรีระของผู้ชายมีโครงสรีระที่ใหญ่กว่าผู้หญิง จึงจำเป็นต้องจัดระเบียบการใช้แขนและมือตามความเหมาะสม

4) การใช้เท้า มีการก้าวหน้า การก้าวข้าง การกระทุ้งเท้า การกระดกเท้า การจรดเท้า การยืน การเดิน การนั่ง การขยั่นเท้า การซอยเท้า โดยใช้รูปแบบการปฏิบัติของตัวนาง ไม่มีการกันเข่า

การใช้อารมณ์และสีหน้า ในการแสดงสวมบทบาทนางรจนาในละครเรื่องสังข์ทอง ต้องใช้อารมณ์และสีหน้าประกอบการแสดงซึ่งถือได้ว่าเป็นปัจจัยสำคัญที่ทำให้ผู้แสดงสามารถสื่ออารมณ์ความรู้สึกของตัวละครมาสู่ผู้ชมอันส่งผลให้เกิดอรรถรสในการชมละคร จนเกิดเป็นความประทับใจและความสำเร็จในที่สุดปรากฏการใช้อารมณ์และสีหน้า คือ

1) อารมณ์รัก จะแสดงสีหน้ายิ้มละไมโดยไม่เห็นไรฟัน เรียกว่า ยิ้มในหน้า ซึ่งการแสดงสีหน้าในลักษณะนี้ถือเป็นจารีตอย่างหนึ่งของการแสดงละครที่แต่งกายยืนเครื่อง แววตาต้องรู้สึกมีความสุข นอกจากจะต้องสื่อสารกับนักแสดงร่วมแล้วต้องสื่อสารให้กับผู้ชมอีกด้วย

2) อารมณ์เศร้า จะแสดงสีหน้าโดยการใช้นัยน์ตาในการสื่อสาร โดยจะสายตาจะกดลงเล็กน้อย หากเพลงทำเพลงโอดต้องมีการใช้มือช้อนขึ้นมาเช็ดน้ำตา

3) อารมณ์ประชดประชัน จะมีการใช้สายตาโดยการมองด้วยหางตา ขมวดคิ้วเล็กน้อย บางครั้งอาจจะมีการมองค้อน

4) อารมณ์โกรธ จะแสดงสีหน้าผ่านแววตาที่โกรธ โดยการขมวดคิ้ว และการดวงตาให้มีความโตกว่าปกติ

ลักษณะเด่นเฉพาะตัวในการแสดงละครนอกของหลวง เรื่องสังข์ทอง ตอน “เลือกคู่-หาปลา ของกรมศิลปากร กล่าวคือ ผู้แสดงต้องมีความสามารถทางกระบวนการทำเช่นเดียวกับละครใน และมีปฏิภาณไหวพริบในบทเจรจา อาจมีการแทรกมุขตลกให้เข้ากับเหตุการณ์แต่ไม่ร้องเอง สามารถจัดผู้แสดง ได้ 3 ลักษณะ คือ 1) ผู้หญิงแสดงล้วน 2) ชายจริงหญิงแท้ และ 3) ผู้ชาย แสดงล้วน ซึ่งขึ้นอยู่กับความพร้อมของบุคลากรและโอกาสในการแสดง (ธันธวัช ปิ่นทอง, 2564, น.14)

ทั้งนี้ ผู้แสดงต้องมีความแม่นยำในเนื้อร้องและทำนองเพลง เพื่อที่จะสามารถถ่ายทอดอารมณ์ผ่านการแสดงได้อย่างสมบทบาท ซึ่งถือว่าการรับบทบาทตัวนางโดยใช้ผู้ชายแสดงนั้นถือเป็นการแสดงถึงฝีมือขั้นสูงของผู้แสดงเป็นอย่างมาก หากผู้ชมเชื่อว่าผู้แสดงนั้นเป็นหญิงนั่นถือเป็นความสำเร็จของการแสดงขั้นสุด

ภาพที่ 1 การสวมบทบาทนางรจนาของรองศาสตราจารย์ ดร.ศุภชัย จันทร์สุวรรณ์ (ที่มา: อัมไพวรรณ เดชะชาติ, 2554)

สรุป

การสวมบทบาทนางรจนาในละครเรื่องสังข์ทอง กรณีศึกษา: รองศาสตราจารย์ ดร.ศุภชัย จันทร์สุวรรณ์ โดยการใช้ผู้ชายในการแสดงนั้นต้องคำนึงถึงองค์ประกอบหลายด้าน ทั้งฝีมือและรูปลักษณ์ภายนอก ซึ่งรองศาสตราจารย์ ดร.ศุภชัย จันทร์สุวรรณ์ (ศิลปินแห่งชาติ) ถือว่าเป็นผู้มีความสามารถ จนได้รับคัดเลือกจากบูรพาจารย์ให้แสดงเป็นนางรจนา โดยขั้นต้นได้ทำการฝึกหัดละครนาง เริ่มจากการรำเพลงช้า-เพลงเร็ว แม่บทเล็กแม่บทใหญ่ในรูปแบบของตัวนาง เรียนรู้ท่านาฏยศัพท์ของตัวนาง จากนั้นได้ทำการศึกษาวรรณกรรมเรื่องสังข์ทอง จากบทพระราชนิพนธ์รัชกาลที่ 2 เพื่อให้เข้าใจถึงความเป็นมาของตัวละคร จากนั้นได้รับการ

ถ่ายทอดท่ารำจากครูผู้ถ่ายทอดปรับองศาของร่างกายให้เหมาะกับสรีระของนักแสดงเพื่อให้ดูสมจริงในบทบาทของตัวละคร โดยการโครงสร้างของกระบวนท่ารำ มีการใช้ศีรษะและใบหน้าที่สง่า เนื่องจากรูปแบบการแสดงบทบาทนางรจนาในละครเรื่องสังข์ทองเป็นการแสดงในรูปแบบของละครนอกแบบหลวง ลีลาการำจะมีความละเมียดละไมตามแบบละครใน ลำตัวและไหล่ต้องตั้งตัวตรงให้ดูสง่างามตามแบบฉบับของตัวละครนางเอกและนางกษัตริย์ สำรวมกิริยาให้เรียบร้อย แขนและมือใช้ตามแบบของตัวนาง มีการใช้เทคนิคโดยการปรับตำแหน่งของแขนให้ลดลงจากเดิมซึ่งสรีระของผู้ชายมีโครงที่ใหญ่กว่าผู้หญิง การใช้เท้าใช้รูปแบบการปฏิบัติของตัวนาง ไม่มีการกันเข่า เคลื่อนที่อย่างสง่างาม ไม่เร็วจนเกินไปเพื่อให้เกิดความละเมียดละไม การใช้อารมณ์และสีหน้าเป็นสิ่งที่ช่วยให้เกิดอรรถรสในการชมละครจากผู้ชม โดยผู้แสดงต้องมีความเชื่อว่าตนคือตัวละครนางรจนา เมื่อเกิดอารมณ์รักจะแสดงสีหน้ายิ้มละไมโดยไม่เห็นไรฟัน เรียกว่า ยิ้มในหน้า แววตามีความสุข อารมณ์เศร้า มีการแสดงสีหน้าโดยการใช้นัยน์ตาในการสื่อสาร โดยจะสายตาจะกดลงเล็กน้อย อารมณ์ประชดประชัน ใช้สายตาโดยการมองด้วยหางตา ขมวดคิ้วเล็กน้อยหรือใช้การมองค้อน อารมณ์โกรธ จะแสดงสีหน้าผ่านแววตาที่โกรธ โดยการขมวดคิ้ว และการดวงตาให้มีความโตกว่าปกติ

กิตติกรรมประกาศ

บทความนี้ สำเร็จได้ด้วยความอนุเคราะห์จากรองศาสตราจารย์ ดร.ศุภชัย จันทร์สุวรรณ์ ที่ได้ถ่ายทอดวิชาความรู้ให้แก่ข้าพเจ้า ขอขอบพระคุณผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.มาลินี อาชายุทธการ อาจารย์ที่ปรึกษา ที่ให้คำปรึกษาในการหาข้อมูลและปรับแก้ให้บทความมีความสมบูรณ์ยิ่งขึ้น ขอขอบพระคุณกลุ่มผู้เชี่ยวชาญทางด้านนาฏศิลป์ไทยที่ให้คำแนะนำอันเป็นประโยชน์ต่อการทำบทความนี้ และได้ให้ความอนุเคราะห์ข้อมูลด้านการสวมบทบาทการแสดงเป็นตัวนางเอก นางรจนา ในการแสดงรูปแบบละครนอกแบบหลวง ขอขอบพระคุณผู้ทรงคุณวุฒิจากวารสารสังคมศาสตร์เพื่อการพัฒนาท้องถิ่น ที่แนะนำแนวทางในการเขียนบทความจนทำให้บทความนี้สำเร็จลุล่วงไปได้ด้วยดี

เอกสารอ้างอิง

มาลัย จุฑารัตน์. (2561). *นางในวรรณคดี.* กรุงเทพฯ: สถาพรบุ๊คส์

ผุสดี หลิมสกุล. (2555). *รำเดี่ยวมาตรฐานตัวนาง เล่ม 1.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ธันธวัช ปิ่นทอง, จินตนา สายทองคำ และอัควิทย์ เรืองรอง. (2563). การใช้อารมณ์และสีหน้าในการแสดงสวมบทบาทนางรจนาในละครเรื่องสังข์ทอง. *วารสารมนุษยศาสตร์ ฉบับบัณฑิตศึกษา, 8*(2), น.1-22

ศิริมงคล นาฏยกุล. (2551). *นาฏยศิลป์หลักกายวิภาคและการเคลื่อนไหว.* กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์บริษัทโอเดียนสโตร์

อัมไพวรรณ เดชะชาติ. (2554). รูปภาพการสวมบทบาทนางรจนา. *นิตยสารศิลปากร, 54*(5), น.100-113

บุคลานุกรม

ชรินทร์ พรหมรักษ์. (ผู้ให้สัมภาษณ์). กัณฑ์กรพัชญ์ สุทธิพร. (สัมภาษณ์). สถานที่ กรุงเทพมหานคร. เมื่อวันที่ 12 มีนาคม 2564

ศุภชัย จันทร์สุวรรณ์. (ผู้ให้สัมภาษณ์). กัณฑ์กรพัชญ์ สุทธิพร. (สัมภาษณ์). สถานที่ กรุงเทพมหานคร. เมื่อวันที่ 16 กุมภาพันธ์ 2564